

TOESPRAAK TER GELEGENHED VAN DE ONTHULLING VAN DE PLAQUETTE TER NAGEDACHTENIS VAN DE GEMEENTERAADSLEDEN DIE OP 30 JULI 1940 UIT DE GEMEENTERAAD WERDEN VERWIJDERD

Johan van der Veen, lid van de Werkgroep Vergeten Verzet Deventer

Namens de Werkgroep Vergeten Verzet wil ik het gemeentebestuur van Deventer hartelijk danken voor het feit dat deze plaquette vandaag wordt onthuld.

Voordat ik nader op de raadsleden en hun gedwongen vertrek uit de raad inga, wil ik nog twee personen bedanken, die onze werkgroep vanachter de schermen steunen:

- De schrijfster Christine Otten, die vandaag helaas niet aanwezig kan zijn;
- James van Lidth de Jeude, oud-burgemeester van Deventer, die vandaag in ons midden is.

De plaquette is een vorm van tastbaar eerherstel, niet alleen voor de vier raadsleden, maar ook voor hun nabestaanden, die hier heel lang op hebben moeten wachten.

Op 20 juli 1940 plaatste Seyss-Inquart, de Rijkscommissaris van Nederland, de partijen met een marxistische oorsprong onder toezicht van de NSB'er Rost van Tonningen. In feite betekende dit de opheffing van de Revolutionair Socialistische Arbeiderspartij (RSAP) en van de Communistische Partij van Nederland (CPN). Rost van Tonningen moest ook proberen om de SDAP in nationaalsocialistisch vaarwater te duwen. Dit mislukte.

De volksvertegenwoordigers van CPN en RSAP in de verschillende gekozen organen, zoals gemeenteraden, werden van deelname uitgesloten.

Op 29 juli 1940 stuurde de commissaris van de provincie, zoals de commissaris van de Koning toen werd genoemd, een brief naar de burgemeester van Deventer. Deze was ziek en werd vervangen door locoburgemeester Beerents. In deze brief stond dat Peeke Bosma, Albert Johan Gerards, Aalbert Jan Gerritsen en Johan Roebers zich moesten onthouden van enige vorm van deelname aan de raad. Zij werden dus uit de raad gezet. Op de raadsvergadering van de dag daarop, 30 juli 1940, waren ze dan ook niet aanwezig.

In het verslag van deze raadsvergadering kunnen we dit lezen. De brief van de commissaris van de provincie wordt daarin eveneens genoemd. *De Koerier*, zoals het *Deventer Dagblad* toen heette, geeft die dag wel een heel bijzonder verslag van deze raadsvergadering: over de afwezigheid van de vier raadsleden wordt niets opgemerkt. Wel lezen we dat het raadslid Eggink afwezig was en dat de raad een telegram met beterschapswensen stuurde aan de zieke burgemeester Uutewaall. Uiterst merkwaardig is dat de krant vermeldt dat de uitgesloten Peeke Bosma wordt benoemd tot lid van de commissie die de jaarrekening over 1939 gaat controleren, en dat zijn collega Albert Gerards tot plaatsvervangend lid van deze commissie wordt benoemd.

De vier raadsleden doken niet onder. Van enkelen van hen is bekend dat zij zich zouden aansluiten bij het aarzelend op gang komende verzet.

Laat ik proberen om de vier mannen een gezicht te geven. Wie waren zij en waren stonden ze voor.

- Johan Roebbers zat van 1919 tot 30 juli 1940 onafgebroken in de gemeenteraad, voor de Socialistische Partij (SP), de Revolutionair Socialistische Partij (RSP) en de reeds genoemde RSAP. Hij was sigarenmaker, een kleine zelfstandige. De meeste werkgevers wilden namelijk geen radicale socialisten en communisten in dienst. Want die zorgden alleen maar voor stakingen en ellende. Op zaterdag stond hij met een kraampje op de Brink. Dinie, de dochter van Albert Gerards, weet dat nog heel goed: als haar vader op zaterdag het brood in zijn wijk had bezorgd, kleepte hij zich om en deed vervolgens een kussentje voor op de stang van zijn fiets. Ze gingen dan naar de Brink, naar de kraam van Roebbers, waar partijgenoten en sympathisanten de politiek bespraken, van de gemeentepolitiek tot en met het koloniale vraagstuk. Roebbers was tot de raadsverkiezingen van 1935 een vooraanstaand lid van de commissie van de gasfabriek en de hoge drukwaterleiding, lange tijd was hij voorzitter van het gemeentelijk studiefonds en bestuurslid van het P.W. Jansenziekenhuis. Hij was eveneens een voorvechter van het nieuwe ziekenhuis dat aan de Ceintuurbaan moest verrijzen: het Sint Geertruidenziekenhuis.
- Aalbert Jan Gerritsen was als bakker in dienst van de coöperatie. Hij kwam in 1926 tussentijds in de raad. Naast raadslid was hij voorzitter van de lokale afdeling van Neomalthusiaanse Bond, de voorganger van de NVSH, afdelingsvoorzitter van de Arbeidersvereniging voor Lijkverbranding, later opgegaan in Yarden, en penningmeester van wielervereniging Triomphator. Aalbert Jan was ook actief in de Internationale Rode Hulp. Deze organisatie hielp vanaf 1933, toen de nazi's de macht in Duitsland grepen, gevluchte Joden en communisten uit Duitsland. Deventer lag op de route van Duitsland naar West-Nederland. In het huis van de familie Gerritsen aan de Eendrachtstraat hebben talrijke passanten een tijdelijk onderkomen gevonden. Kleinzoon Benjamin, hier aanwezig, heeft mij ooit verteld dat de sporen daarvan in zijn jonge jaren nog aanwezig waren. En de jonge vrouw die het huis enkele jaren geleden kocht, bevestigde dat deze nog steeds zichtbaar zijn.
- Albert Gerards, broodventer bij de coöperatie, zat drie periodes in de raad: 1919 – 1923; 1935 – 1939 en 1939 tot 30 juli 1940. Hij was op vele gebieden in Deventer actief.

Eigenlijk hebben we te maken met mensen, die geen hoge, briljante – tussen aanhalingstekens – opleiding hadden, maar die wel hun mannetje stonden, die iets voor de gemeenschap wilden en konden betekenen.

Gerards was actief in de Algemene Nederlandse Geheelonthoudersbond. Hij was als leraar en bestuurslid actief in de esperantistenbeweging. Hij was medeoprichter en lange tijd dirigent van het muziekkorps Kunst na Arbeid en leider van het geheelonthouderskinderkoor De Toekomst. Als raadslid probeerde hij Esperanto op de lessentabel van het zevende en achtste leerjaar van de lagere school te krijgen. Dat lukte natuurlijk niet.

- Peeke Bosma zat het kortst in de raad. Hij werd bij de raadsverkiezingen van 1939 Deventers jongste raadslid. Hij was secretaris van de RSAP-afdeling en actief in de beweging van werklozen en werkverschaffingsarbeiders. Ook landelijk was hij in de RSAP actief.

Deze mannen hadden iets in te brengen, ze stonden ergens voor. Ze namen politiek radicale standpunten in. Zij waren principieel tegen de vijf K's: kapitalisme, koningshuis, kazerne, kroeg en kerk. Dit laatste betekende onder meer dat ze principieel voor openbaar onderwijs waren.

Toen er bij de raadsverkiezingen van 1935 een linkse meerderheid van SDAP, RSAP en communisten ontstond en het Moskou aan de IJssel werkelijkheid had kunnen worden, weigerde Roebbers hieraan mee te werken. Hij weigerde bestuurlijke verantwoordelijkheid te nemen in een kapitalistische samenleving.

Vanwege hun standpunten werden de leden van de RSAP en de CPN als gevaarlijk en verdacht beschouwd. Vanaf 1922 hield de Nederlandse overheid angstvallig lijsten van radicalen bij. Daartoe onderhield de Centrale Inlichtingendienst nauwe contacten met de politie, ook met de politie hier, in het oude politiebureau. Want de politie hield de activiteiten van revolutionair socialisten en communisten nauwkeurig bij. Agenten bezochten vergaderingen en maakten daar verslagen van. En de bevindingen werden doorgegeven naar een centraal punt in Den Haag.

Onze vier raadsleden staan op de lijst van 1939, met naam, toenaam en hun activiteiten. Deze lijst is bij de bezetting van ons land in handen gekomen van de Duitsers. Zij wisten dus wie hun meest fervente tegenstanders waren. Kort na de Februaristaking, op 1 maart 1941, vroeg de SD te Enschede de gemeentepolitie om de adressen van vooraanstaande communisten in Deventer. In het dagrapport van die dag staat dat aan dit verzoek gehoor is gegeven.

Het was voor de Duitse autoriteiten dan ook gemakkelijk om op 25 juni 1941, drie dagen na de inval van Hitler in de Sovjet-Unie, over te gaan tot massale arrestaties. Het initiatief voor deze actie ging uit van Rauter, de hoogste SS- en politiefunctionaris. In Overijssel coördineerde de SD te Enschede de actie. In heel Nederland werden in de vroege ochtend van 25 juni 1941 meer dan zeshonderd communisten, revolutionair socialisten, anarchisten en vakbondsmensen opgepakt. Overijssel telde 58 arrestanten. In Deventer arresteerde de gemeentepolitie zeventien mannen. Vanuit Apeldoorn werd één arrestant ingesloten. Zij werden opgesloten in het politiebureau hiernaast. Van deze in totaal achttien mannen werden in de loop van de dag vier vrijgelaten. De overgebleven veertien mannen verlieten in de vroege avond van 25 juni 1941 Deventer over de schipbrug, in een open vrachtwagen. Hun bestemming was Kamp Schoorl.

Zeven van de veertien arrestanten waren lid van de CPN, de andere zeven lid van de RSAP. Ook de vier raadsleden bevonden zich onder deze veertien. Van deze veertien arrestanten stonden twaalf op de lijst van 1939 van de Centrale Inlichtingendienst.

Deze actie was preventief bedoeld, namelijk om te voorkomen dat zij in verzet zouden komen tegen de Duitse bezetters. Van een aantal van hen weten we zeker, dat ze al betrokken waren bij het aarzelend op gang komende verzet. Dit verzet had nog niet die heftigheid die het in de zomer en het najaar van 1942 zou krijgen. We moeten in deze fase denken aan het drukken en verspreiden van illegale lectuur en aan het oprichten van de illegale CPN.

Waarschijnlijk zijn ze in de loop van augustus van Schoorl overgebracht naar het *Polizeiliches Durchgangslager Amersfoort*. Het leven in Schoorl was relatief draaglijk, zeker vergeleken met het onmenselijke en wrede regime in Kamp Amersfoort.

Kamp Amersfoort was een doorgangskamp. Van daar zouden de gevangenen over kampen in Europa worden verspreid.

Aalbert Jan Gerritsen en Johan Roebbers werden niet op transport gesteld. Zij werden op 16 oktober 1942 met dertien anderen op de Leusderheide terechtgesteld. In totaal werden toen vijftien linkse mannen gefusilleerd, waarvan vijf Deventenaren. De Duitsers deden dit als represaille voor de sabotageacties en spoorwegaanslagen van hun kameraden in Deventer en omgeving (o.a. in de gemeente Voorst) en in Twente. In Deventer is de brandstichting in de fabriek van Holterman en Ten Have bij een aantal mensen wel bekend.

Peeke Bosma kwam terecht in concentratiekamp Neuengamme. Omstreeks 1 augustus 1942 werd hij ziek op transport gesteld naar Dachau. Van daar werd hij op 1 december naar Slot Hartheim in de buurt van Linz overgebracht, waar hij diezelfde dag nog werd vergast.

Albert Gerards heeft op de twee gijzelaarslijsten gestaan, lijsten van mensen die gefusilleerd zouden kunnen worden. Het lot was hem echter gunstig gezind. In september 1942, vlak voor de fusillade van 16 oktober, werd hij naar Sint-Michielsgestel overgebracht, waar hij werkzaam was in de huishoudelijke dienst. Hij werkte in de spoelkeuken. Hij heeft geluk gehad. Half november 1943 werd hij onverwachts vrijgelaten. Hij overleefde de oorlog. Hij kon na de oorlog zijn werk echter niet meer doen. Wel probeerde hij z'n hobby's weer op te pakken: de muziek en Esperanto. Hij overleed op 4 mei 1954.

Deze mannen verdienen het dat deze plaquette wordt onthuld. Ook de familie krijgt eindelijk een vorm van erkenning. En - de burgemeester zei het ook – het is belangrijk dat deze plaquette hier hangt. Want alle leden vormen een gemeenteraad. En op het moment dat je enkele leden gaat uitsluiten dan open je in feite de weg voor de wrange, vreselijke en onmenselijke daden, zoals die destijds in de periode 1940 - 1945 zijn begaan: dictatuur, vervolging en alles wat daarmee te maken heeft.

Laat daarom deze plaquette niet alleen een eerherstel zijn, maar ook een waarschuwing voor een onzekere toekomst.

Deventer, 25-8-2020